

УДК 341.231.14

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.62>

ОСВІТА З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ЮРИДИЧНИХ ПРОФЕСІЙ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Сироїд Т.Л.,

*доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри
міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8165-4078>
t.l.syroid@karazin.ua*

Фоміна Л.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8756-4006>
l.fomina@karazin.ua*

Сироїд Т.Л., Фоміна Л.О. До питання щодо освіти з прав людини для представників юридичних професій.

У статті проаналізовано положення міжнародно-правових актів універсального і регіонального рівнів (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Основні принципи щодо ролі юристів 1990 р., Рекомендація Rec(2004)4 Комітету міністрів державам-членам про Європейську конвенцію про права людини в університетській освіті та професійну підготовку тощо) щодо освіти в галузі прав людини для представників юридичних професій. Зазначено, що представники юридичних професій, які перебувають у центрі захисту прав людини повинні мати змогу здобути високоякісну освіту у сфері прав людини з метою ефективного здійснення своєї правозахисної функції і недопущення порушень прав людини. Охарактеризовано програми щодо навчання у сфері прав людини (Всесвітня програма освіти в галузі прав ООН, Програми Ради Європи з освіти в галузі прав людини для юристів). Вказано, що Всесвітня програма освіти в галузі прав ООН складається з низки етапів, направлених на конкретні питання: перший етап (2005-2009 рр.) спрямований на включення прав людини в освітню програму початкової і середньої шкіл; другий етап (2010-2014 рр.) присвячений освіті в галузі прав людини в системі вищої освіти і програмах професійної підготовки вчителів, викладачів, державних службовців, працівників правоохоронних органів і військового персоналу; третій етап (2015-2019 рр.) направлений на співробітників засобів масової інформації, а четвертий етап (2020-2024 рр.) в якості цільової групи визначив молодь. Зазначено, що Програма Ради Європи з освіти в галузі прав людини для юристів (HELP) полягає у зміцненні потенціалу суддів, адвокатів та прокурорів та ін. щодо застосування європейських стандартів у галузі прав людини за допомогою онлайн-курсів, які охоплюють низку тем у цій сфері.

Ключові слова: міжнародні стандарти прав людини, міжнародні організації, право на освіту, юридична професія.

Syroid T.L., Fomina L.O. Human rights education for representatives of legal professions: international legal aspect.

The article analyzes the provisions of international legal acts at the universal and regional levels (Universal Declaration of Human Rights of 1948, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 1966, Basic Principles on the Role of Lawyers of 1990, Committee of Ministers Recommendation Rec (2004) 4 to member states on the European Convention on Human Rights in university education and professional

training etc.) regarding education in the field of human rights for representatives of legal professions. It is noted that representatives of legal professions who are at the center of human rights protection should be able to obtain high-quality education in the field of human rights in order to effectively perform their human rights function and prevent human rights violations. Human rights education programs were described (the UN World Programme for Human Rights Education, Council of Europe Programme for Human Rights Education for Legal Professionals). It is indicated that the UN World Programme for Human Rights Education consists of a number of stages aimed at specific issues: the first stage (2005-2009) was aimed at including human rights in the educational program of primary and secondary schools; the second stage (2010-2014) was dedicated to education in the field of human rights in the higher education system and professional training programs for teachers, lecturers, civil servants, law enforcement officers and military personnel; the third stage (2015-2019) was aimed at employees of mass media, and the fourth stage (2020-2024) identified youth as the target group. It is noted that the Council of Europe Programme for Human Rights Education for Legal Professionals (HELP) consists in strengthening the potential of judges, lawyers and prosecutors, etc. on the application of European standards in the field of human rights through online courses that cover a range of topics in this field.

Key words: international standards of human rights, international organizations, right to education, legal profession.

Постановка проблеми. Дотримання прав і свобод людини є невід’ємною складовою у побудові правової і демократичної держави, яка несе основну відповідальність щодо їх забезпечення. Разом з тим освіта у галузі прав людини сприяє утвердженню принципу поваги прав людини і основоположних свобод, закріпленого Заключним актом НБСС. Всебічна освіта в галузі прав людини не лише слугує джерелом знань про права людини та механізми їх захисту, а й дозволяє прищепити навички, необхідні для заохочення, захисту і забезпечення прав людини в повсякденному житті. Така освіта виховує світоглядні підходи та поведінкові моделі, необхідні для відстоювання прав людини стосовно всіх членів суспільства. При цьому представники юридичних професій, які перебувають в авангарді захисту прав людини повинні мати змогу здобути високоякісну освіту в цій галузі з метою ефективного здійснення своєї правозахисної функції і недопущення порушень прав людини. З огляду на це на міжнародному рівні було розроблено низку актів та відповідних програм і платформ направлених на зміцнення потенціалу, знань та навичок суддів, адвокатів і прокурорів та інших спеціалістів у галузі захисту прав людини. Такі освітні програми і мережі спрямовані, серед іншого, на збереження розуміння та цінності прав людини, забезпечення здійснення міжнародних стандартів у галузі прав людини на національному рівні та систематичне підвищення поінформованості про останні тенденції і правозастосовну практику міжнародних правозахисних органів.

Варто зазначити, що досліджувана тематика не знайшла належного висвітлення в доктрині міжнародного права, однак слід вказати, що дотичними до неї є роботи українських і зарубіжних учених, зокрема тих, які досліджували питання загальної проблематики прав людини, захист окремих категорій осіб, гендерні аспекти, регіональну правову основу в галузі освіти, а саме: Т. Анакіна, М. Баймуратов, М. Буроменський, А. Войціховський, О. Добрякова, О. Київець та ін. Зважаючи на означене, обрана тема потребує подальшого детального дослідження з урахуванням сучасних викликів у сфері прав людини і діяльності представників юридичних професій.

Метою статті є розкриття питання щодо освіти в галузі прав людини для представників юридичних професій шляхом здійснення аналізу положень міжнародно-правових актів та діяльності відповідних програм і платформ у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Право на освіту є ключовим у будь-якій ідеї прав людини. Освіта розглядається не лише як право, а й як засіб для повної та ефективної реалізації інших прав людини. Так, у 1948 році Загальна декларація прав людини проголосила в якості основного права людини право на безкоштовну і обов’язкову початкову освіту, а Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, який набув чинності у 1976 році та був ратифікований 160 країнами, підтвердив право на освіту як юридичне зобов’язання [1]. Крім того положення щодо освіти в галузі прав людини були включені до багатьох інших міжнародних документів, включаючи Конвенцію про права дитини (ст. 29), Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок (ст. 10), Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (ст. 7) та Віденську декларацію та Програму дій (ч. I, п. 33-34), Декларацію та Програму дій Всесвітньої конференції з боротьби проти расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов’язаної з ними нетерпимості (п. 95-97; п. 129-139).

Після прийняття Загальної декларації Генеральна Асамблея ООН закликала держави-члени та всі верстви суспільства вжити заходів для поширення цього основоположного документа та ознайомлення людей з його змістом. У 1993 році Всесвітня конференція з прав людини також підтвердила значення освіти, підготовки кадрів та інформування громадськості. У відповідь на заклик Всесвітньої конференції Генеральна Асамблея ООН проголосила період з 1995 по 2004 роки Десятиліттям освіти в галузі прав людини ООН. Асамблея заявила, що «освіта в галузі прав людини повинна виходити за рамки простого розповсюдження інформації і повинна являти собою комплексний і постійний процес, у межах якого люди, які перебувають на всіх рівнях розвитку та представляють усі верстви суспільства, навчаються поважати людську гідність інших та опановувати засоби і методи забезпечення цієї поваги у всіх суспільствах» [2, с. 15].

Варто зазначити, що така освіта відіграє важливу роль у діяльності представників юридичних професій, робота яких безпосередньо пов'язана із необхідністю дотримання прав і свобод людини, гарантованих міжнародними угодами з прав людини – співробітників правоохоронних органів, адвокатів, суддів та ін. Так, в Основних принципах щодо ролі юристів, прийнятих восьмим Конгресом ООН щодо запобігання злочинності та поведіння з правопорушниками у 1990 році вказано, що уряди та професійні асоціації юристів сприяють здійсненню програм з інформування людей про їхні права та обов'язки відповідно до закону та про важливу роль юристів у захисті їхніх основних свобод. Особливу увагу слід приділяти наданню допомоги бідним та іншим особам, які перебувають у несприятливому становищі, щоб вони могли відстоювати свої права і, коли це необхідно, звертатися за допомогою до юристів (п. 4). Крім того, у Принципах наголошено на тому, що захищаючи права своїх клієнтів та відстоюючи інтереси правосуддя, юристи повинні сприяти захисту прав людини та основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом, та у всіх випадках діяти незалежно та сумлінно відповідно до закону та визнаних норм і професійної етики юриста (п. 14) [3].

2005 р. ознаменовано прийняттям Всесвітньої програми освіти в галузі прав людини (A/RES/59/113 B), яку було проголошено Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 2004 р. (A/RES/59/113) для сприяння здійсненню програм освіти в галузі прав людини в усіх секторах. Здійснення глобальної координації Всесвітньої програми покладено на Управління Верховного комісара з прав людини (УВКПЛ). Грунтуючись на досягненнях Десятиліття освіти в галузі прав людини ООН (1995-2004 рр.), Всесвітня програма мала за мету поширити загальне розуміння базових принципів і методологій освіти в галузі прав людини, щоб забезпечити конкретні рамки дій і зміцнити партнерство та співробітництво від міжнародного рівня до широких мас [4, с. 336]. Крім того, цілями Всесвітньої програми освіти в галузі прав людини було визначено: сприяння створенню культури прав людини; сприяння загальному розумінню основних принципів та методів навчання у галузі прав людини з урахуванням міжнародних документів; приділення основної уваги освіті в галузі прав людини на національному, регіональному та міжнародному рівнях; створення загальноколективних рамок дій усіх зацікавлених сторін; розширення партнерської взаємодії та співробітництва на всіх рівнях; проведення огляду чинних програм освіти в галузі прав людини та надання їм підтримки з метою виявлення передової практики та створення стимулів для їх продовження та/або розширення, а також розробки нових програм [5, с. 13].

На відміну від чітко обмеженого за часом Десятиліття, Всесвітня програма складається з визначених етапів, що слідують один за одним з метою направлення основної діяльності щодо освіти в галузі прав людини на конкретні сектори / питання. Перший етап (2005–2009 рр.) започаткував включення галузі прав людини в освітню програму початкової і середньої шкіл. Другий етап (2010–2014 рр.) було присвячено освіті в галузі прав людини в системі вищої освіти і програмах професійної підготовки вчителів і викладачів, державних службовців, працівників правоохоронних органів і військового персоналу. Третій етап (2015–2019 рр.) передбачив необхідність і надалі приділяти підвищену увагу освіті в галузі прав людини при роботі з секторами, які вже були визначені на попередніх етапах. У числі можливих нових цільових груп були вказані співробітники засобів масової інформації, організації громадянського суспільства тощо. На четвертому етапі (2020–2024 рр.) в якості цільової групи визначено молодь (на підставі резолюції A/HRC/39/3) з наданням особливої уваги у навчанні та підготовці з питань рівності, прав людини і недискримінації, а також інтеграції і поваги різноманітності з метою створення інклюзивних і мирних товариств [4, с. 336].

Означене питання є також центром уваги і на міжнародному регіональному рівні. Зокрема в Рекомендації Rec(2004)4 Комітету міністрів державам-членам про Європейську конвенцію про права людини в університетській освіті та професійну підготовку державам-членам було рекомендовано переконатися, що адекватна університетська освіта та професійна підготовка щодо Конвенції та пре-

цедентного права Європейського суду з прав людини існують на національному рівні і що така освіта й підготовка включені, зокрема, як компонент загальної основної навчальної програми права та, у відповідних випадках, ступенів у галузі політичних та адміністративних наук; як компонент програм підготовки національних або місцевих іспитів для доступу до різних професій юристів та початкової і безперервної підготовки суддів, прокурорів та адвокатів та працівників інших секторів, відповідальних за правоохоронні органи, та/або персоналу, який працює з особами, позбавленими волі (наприклад, співробітники поліції та сил безпеки, персонал пенітенціарних установ та лікарень), а також персоналу імміграційних служб таким чином, щоб враховувати їхні конкретні потреби. Крім того, державам рекомендувалося підвищити ефективність університетської освіти та професійної підготовки у цій галузі, заохочувати недержавні ініціативи щодо підвищення обізнаності та знань про систему Конвенції, такі як створення спеціальних структур для викладання і досліджень у галузі прав людини, конкурси, кампанії щодо підвищення обізнаності [6].

У 2019 році вказана вище Рекомендація була замінена Рекомендацією CM/Rec(2019)5 Комітету міністрів державам-членам щодо системи Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці. В означеній Рекомендації було знову наголошено на необхідності вивчення Конвенції 1950 року під час здійснення підготовки студентів, які навчаються за спеціальністю право та рекомендовано державам-членам сприяти ефективному доступу до базової та практичної інформації про систему Конвенції через університетську освіту та професійну підготовку, що має включати можливість використання доступних ресурсів (база даних HUDOC, курси HELP та інші джерела інформації); заохочувати використання найбільш відповідних методів навчання, беручи до уваги національний контекст та специфічні потреби й очікування цільової громадськості. У разі необхідності, такі методи можуть бути створені у тісній співпраці з недержавними зацікавленими сторонами. Також слід заохочувати електронне навчання та використання методології HELP [7].

Так, основна мета Програми Ради Європи з освіти в галузі прав людини для юристів (HELP) полягає у зміцненні потенціалу суддів, адвокатів та прокурорів у всіх 47 державах-членах Ради Європи та за її межами щодо застосування європейських стандартів у галузі прав людини у своїй повсякденній роботі. Це здійснюється за допомогою онлайн-курсів HELP, які охоплюють цілу низку тем у галузі прав людини. Онлайн-курси HELP можуть бути адаптовані до різних потреб країн, установ та спеціалістів. З 2015 року інші фахівці все більше зацікавлені у доступі до курсів HELP, такі як судовий персонал, співробітники в'язниць або служби пробачення чи лікарі-практики [8].

Мандат Програми впливає з Рекомендації 2004(4), роль якого була посилена Інтерлакенською декларацією 2010 року та Брайтонською декларацією 2012 року, прийнятими на відповідних конференціях високого рівня щодо майбутнього Європейського суду з прав людини, а також Брюссельською декларацією 2015 року. У Рекомендації (2019)5 було визнано внесок HELP у підвищення поінформованості про Конвенцію.

Варто зазначити, що платформа електронного навчання HELP Ради Європи проводить онлайн-курси, які є безкоштовними та якісно підготовленими, оскільки розробляються з провідними експертами Ради Європи, включаючи юристів із Секретаріату Європейського суду з прав людини. Такі партнери, як EJTN, CCBE або FRA, також надають свій внесок.

Онлайн-курси HELP є інтерактивними, візуальними та практичними. Вони охоплюють різні теми, пов'язані з правами людини, відображаючи різні сфери роботи Ради Європи. Курси HELP проводяться спільно з відповідними суб'єктами Ради Європи (наприклад, курс за ключовими принципами прав людини в біомедичній галузі був розроблений спільно з Відділом біоетики Ради Європи, курс з прав людини у спорті з Департаментом спорту Ради Європи тощо). Участь юристів із Секретаріату Європейського суду з прав людини забезпечує найкраще відображення прецедентного права Європейського суду з прав людини у конкретних темах, охоплених курсами HELP.

Університети та, зокрема, юридичні школи є частиною основного мандату програми HELP, тому студенти університетів (з акцентом на студентів-юристів) є цільовою аудиторією для онлайн-курсів HELP. Курси HELP можуть легко та ефективно доповнити навчальні матеріали в основних навчальних програмах юридичних факультетів, використовуватися професорами університетів на додаток до своїх академічних програм. Студенти бакалаврату можуть пройти деякі з базових курсів HELP, таких як курс «Вступ до Європейської конвенції з прав людини» та Європейський суд з прав людини. Більш спеціалізовані курси (наприклад, Захист даних та права на недоторканність приватного життя, Насильство щодо жінок, Діти-біженці та мігранти тощо) можуть бути запропоновані магістрантам та аспірантам [8].

Висновки. Виходячи з означеного, можемо дійти висновку, що включення освітніх компонентів щодо прав людини, зокрема міжнародних стандартів з прав людини, прецедентного права ЄСПЛ тощо, до освітньо-професійних програм підготовки юристів під час здобуття ними вищої освіти та програм підвищення кваліфікації суддів, адвокатів, прокурорів та інших осіб, діяльність яких пов'язана з наданням юридичних послуг є необхідною умовою розвитку демократичної держави та забезпечення неухильного дотримання прав і свобод людини, гарантованих міжнародними договорами з прав людини. Фахівці, що провадять свою професійну діяльність у сфері юриспруденції, нерідко перебувають на передовій захисту прав людини, а тому повинні володіти знаннями і навичками захисту прав людини задля можливості їх ефективного застосування у своїй повсякденній роботі. З огляду на це під егідою міжнародних організацій вироблено низку актів, які містять рекомендації державам щодо включення освіти з прав людини до своєї політики, створено спеціальні онлайн-платформи, що дозволяють використовувати їх в закладах вищої освіти, залежно від рівня знань чи актуального інтересу студентів, та з метою підвищення кваліфікації практикуючих юристів. Разом з тим, держави мають створювати необхідні умови задля надання якісної та всеохоплюючої підготовки таких спеціалістів у галузі прав людини з урахуванням рекомендацій, вироблених у межах міжнародних організацій та існуючих тенденцій у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Compass – Manual for human rights education with young people: 2nd edition. Council of Europe, 2020. 484 p. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/education> (дата звернення 20.11.2022).
2. ABC: Teaching Human Rights - Practical activities for primary and secondary schools. New York: United Nations, 2004. 163 p. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/ABCen.pdf> (дата звернення 20.11.2022).
3. Basic principles on the role of lawyers (adopted 07 September 1990 by the eighth United Nations Congress on the prevention of crime and the treatment of offenders, Havana, Cuba). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers> (дата звернення 20.11.2022).
4. Сироїд Т. Л. Організаційно-правові основи діяльності ООН щодо освіти в галузі прав людини. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2020. Вип. № 29. С. 332–340.
5. Plan of action world programme for human rights education. First Phase. New York and Geneva, 2006. 56 p. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/PActionEducationen.pdf> (дата звернення 20.11.2022).
6. Recommendation Rec(2004)4 of the Committee of Ministers to member states on the European Convention on Human Rights in university education and professional training. URL: <https://rm.coe.int/09000016805dd13a> (дата звернення 20.11.2022).
7. Recommendation CM/Rec(2019)5 of the Committee of Ministers to member States on the system of the European Convention on Human Rights in university education and professional training. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168098396e (дата звернення 20.11.2022).
8. About HELP. Official site. URL: <https://www.coe.int/en/web/help/about-help> (дата звернення 20.11.2022).